

בריונות ברשת בקרב בני נוער עוברי חוק, המטופלים בשירות המבחן לנוער

ענבר צור, מונא חורי-כסאברי ואפי ברור

ההתפתחות המהירה של המרשתת (רשת האינטרנט) ושל אמצעי התקשורת האלקטרוניים היא אחת התופעות המרתקות המאפיינות את העשור האחרון. טכנולוגיה זו, לצד יתרונותיה, טומנת בחובה גם סיכונים. המחקר הנוכחי בחן את מעורבותם של נערים המטופלים בשירות המבחן לנוער בישראל בבריונות ברשת ואת גורמי הסיכון הקשורים למעורבות בבריונות מסוג זה. במחקר השתתפו 95 נערים בני 16.7 בממוצע. הנערים ענו על שאלון אנונימי לדיווח עצמי אשר בחן את מידת מעורבותם בבריונות ברשת ובאלימות מסורתית (כתוקפים וכתוקפים). את הרגלי השימוש שלהם ברשת ומשתנים פסיכולוגיים: אימפולסיביות והערכה עצמית. ממצאי המחקר העלו כי כרבע מהנערים (24.2%) היו מעורבים בבריונות ברשת כתוקפים; אחוז גבוה יותר של נערים (37.9%) דיווחו כי נפלו קורבן לבריונות ברשת. בנוסף, נמצאו קשרים בין מעורבות הנערים באלימות מסורתית לבין מעורבותם בבריונות ברשת. חלק מהרגלי השימוש של הנערים ברשת נמצאו קשורים למעורבות בבריונות מסוג זה. למחקר הנוכחי תרומה אפשרית לפרקטיקה בתחום הטיפול בבני נוער עוברי חוק ובהבנת גורמי הסיכון למעורבותם בבריונות ברשת. ממצאי המחקר מדגישים את הצורך להעלות את המודעות בקרב אנשי טיפול העובדים עם אוכלוסייה זו לגבי תופעת הבריונות ברשת והקשר ההדוק שלה עם אלימות מסורתית. כמו כן, הממצאים מצביעים על הצורך לבנות תוכניות טיפול המשלבות בתוכן התייחסות לנושא הבריונות ברשת, כחלק מתוכנית כללית להתמודדות עם מעורבותם של בני נוער עוברי חוק בבריונות.

מילות מפתח: בריונות ברשת, נערים, שירות המבחן לנוער, אלימות מסורתית, הרגלי השימוש ברשת, אימפולסיביות

מבוא

מראשית שנות ה-90 של המאה ה-20 חלה חדירה ניכרת של המרשתת (אינטרנט) לבתי אב בעולם המערבי. המבוגרים, ובמיוחד אלה שגילם כיום 30 ומעלה, מצאו את עצמם

תודות: ראשית, ברצוננו להודות לנערים שניאותו להשתתף במחקר זה ולתרום מעולמם ומזמנם הפרטי, ובכך לקדם את הידע והעשייה בתחום נערים בסיכון. כמו כן, ברצוננו להודות לקציני המבחן לנוער על הסיוע הרב בהעברת שאלוני המחקר לנערים.

לאחר כמה שנים בסביבה מרושתת לחלוטין. מבוגרים אלה זכו לכינוי 'מהגרים דיגיטליים'. לעומתם, הדור הצעיר, ובמיוחד בני הנוער כיום, נולדו לתוך הסביבה הזאת. מכאן הכינוי לדור זה – 'ילידים דיגיטליים' (Palfrey & Gasser, 2008).

בגיל ההתבגרות בני הנוער מגבשים את זהותם, מחפשים פרטיות, אמן, מקום לבלות עם חבריהם, להשמיע את קולם ולהתרחק מפיקוחם של מבוגרים. המרשתת מאפשרת לבני הנוער לממש רצונות אלו (Boyd, 2014). המרשתת מספקת לבני הנוער עולם חברתי מקביל לעולם הפיזי או ה'אמתי', ובו הזדמנויות חדשות לתקשורת עם אחרים, לביטוי רגשותיהם וחששותיהם, להבעת ערכיהם ודעותיהם, וכן מקום ללמידה ולהתנסות בדברים חדשים (ברק, 2006; McKenna, 2002; Green, & Gleason, 2002). בנוסף, בני הנוער משתמשים ברשת המקוונת כמקום לביטוי יצירתיות ולביטוי ודיון פוליטי ואזרחי. הרשת מאפשרת לבני הנוער מעורבות חברתית ואקטיביזם ורכישת מיומנויות טכנולוגיות (David-Ferdon & Feldman-Hertz, 2007; Hinduja & Patchin, 2008). המרשתת הפכה לאמצעי התקשורת הנפוץ ביותר בקרב בני נוער ליצירת קשרים חברתיים עם חברים ומשפחה ואף קשרים עם אחרים ברחבי העולם באמצעות רשתות חברתיות כמו 'פייסבוק', 'טוויטר', 'מייספייס', ותוכנות העברת מסרים כמו 'וואטסאפ' (Kraut et al., 2002; McKenna et al., 2002; Mesch, 2009, 2012; Mishna & Van-Wert, 2015). התרחבות השימוש במרשתת הביאה עמה התפתחות רחבה בתחום השירותים הפסיכולוגיים והנפשיים כמו קבוצות תמיכה, ייעוץ וטיפול פסיכולוגי. נמצא שהשימוש במרשתת עשוי לסייע במיוחד בשיקום של אנשים עם בעיות כמו חרדה ובדידות, או הסובלים מתיוג חברתי בגלל זהותם. בסביבה מוגנת כמו הרשת אנשים אלו ירגישו בנוח לבטא את 'האני האמתי' שלהם, דבר שאינו מתאפשר באותה מידה בסביבתם הטבעית (Amichai-Hamburg, 2005). (לדיון רחב בנושא השימוש במרשתת למתן טיפול קליני ראו: Barak & Bloch, 2006; Barak & Hen, 2008).

לצד תרומותיו של השימוש במרשתת, חוקרים בתחום הצביעו גם על חסרונותיו. בסוף שנות ה-90 התפרסם מחקרם של קראוט ועמיתיו (Kraut et al., 1998) אשר תוצאותיו הצביעו באופן מפתיע על כך שאנשים שהשתמשו יותר במרשתת היו פחות מעורבים חברתית ונמצאו אצלם יותר גילויי חרדה ותסמינים דיכאוניים. מעניין לציין שמחקר המשך, שבו עקבו קראוט ועמיתיו (Kraut et al., 2002) אחרי משתתפים מהמחקר הראשון, הצביע על כך שמרבית ההשפעות השליליות שדיווחו המשתתפים במחקר הקודם התפוגגו, והיו נכונות לטווח קצר בלבד.

למרות תמונת המצב שעלתה ממחקר המשך, ובעקבות מחקרים נוספים בתחום, שביקרו וסדרו את תוצאות המחקר הראשון של קראוט ועמיתיו (ראו: Amichai-Hamburg, 2005), הלך והתרחב הדיון בהשלכותיה השליליות של המרשתת על

בריונות ברשת בקרב בני נוער עוברי חוק, המטופלים בשירות המבחן לנוער

המשתמשים בה ככלל ועל בני נוער בפרט. מחקרים הצביעו על הסכנות הרבות שבני הנוער חשופים אליהן, כגון: חשיפה לתוכן לא חוקי או אנטי-סוציאלי, חשיפה לחומרים פוגעים ולא מתאימים לגילם, פרסומות, מניפולציות וידע מוטעה. ובעיקר, בני הנוער נחשפים לבריונות, לדוגמה: צפייה בסרטונים אלימים ומשחקים אלימים במרשתת (Boyd, 2014; Mitchell, Jones, Turner, Shattuck, & Wolak, 2015) בד, כבד, יש גם דיווחים על בריונות המופנית כלפי בני נוער באמצעות המרשתת והטלפון הסלולרי. בריונות זו היא מוקד המחקר הנוכחי.

מטרת המחקר הנוכחי הן לבחון את מעורבותם של בני הנוער המטופלים בשירות המבחן לנוער בישראל בבריונות ברשת כנפגעים וכתוקפים, ואת גורמי הסיכון הקשורים למעורבות בבריונות זו – מעורבות באלימות מסורתית (התנהגות אלימה שאינה במרשתת), הרגלי השימוש ברשת, ומשתנים פסיכולוגיים: אימפולסיביות והערכה עצמית. תחילה נתייחס בקצרה לאוכלוסיית בני נוער עוברי חוק בישראל ואחר כך נציג את הספרות הרלוונטית למחקר הנוכחי.

בני נוער עוברי חוק

המחקר הנוכחי בדק מעורבות בבריונות ברשת בקרב אוכלוסיית נערים עוברי חוק המטופלים ביחידת הטיפול והשיקום בשירות המבחן לנוער. שירות המבחן לנוער הוא חלק ממערכת המטפלת בבני נוער החשודים שעברו על החוק או נמצאו אשמים בכך (כאהן-סטרבצ'ינסקי ולוי, 2011). זהו שירות טיפול-סוציאלי סמכותי הפועל כיחידה ארצית במסגרת אגף התקון במשרד הרווחה והשירותים החברתיים. מסוף שנות ה-90 פועל השירות באמצעות שלוש יחידות: יחידת הקלט (יחידת אבחון, שבה לקצין המבחן קשר קצר-מועד עם הנער), יחידת הטיפול והשיקום (יחידת המעניקה טיפול ארוך-טווח לנוער על פי צו בית משפט) ויחידת המעצרים (האחראית לפקח על קטינים במעצר). חשוב לציין כי המחקר הנוכחי בדק נערים-בנים בלבד, כיוון שלשירות המבחן מגיעות מעט נערות, ואין מספיק נערות המטופלות ביחידת הטיפול והשיקום של השירות בנקודת זמן אחת. מחקרים קודמים, שהשוו מעורבות בבריונות של בני נוער המטופלים בשירות מבחן, לבריונות של נערים בבתי ספר רגילים, הצביעו על כך שמטופלי שירות המבחן נמצאים בסיכון גבוה למעורבות בבריונות. כך במחקרם של חורי-כסאברי, שרביט, ברוור ולבנה (Khoury-Kassabri, Sharvet, Braver, & Livneh, 2009), שהשתתפו בו 69 נערים המטופלים בשירות המבחן. 61% מהנערים דיווחו שהרביצו לאדם אחר, לעומת 23% בלבד מתלמידי חטיבות הביניים והתיכון. טרם נערך מחקר על מידת מעורבותם של בני נוער עוברי חוק בבריונות ברשת.

'בריונות ברשת' (Cyber Bullying) בקרב בני נוער

למרות התפתחות המחקר בתחום האלימות והבריונות של בני נוער ברשת, אין כיום הגדרה אחידה ומוסכמת על החוקרים מה נחשב אלימות ובריונות ברשת. ההגדרות שונות בין השאר בהתנהגויות שהן כוללות, באמצעים האלקטרוניים שבהם משתמשים, באופי ההתנהגות האלימה (ישירה או עקיפה), במסגרת הזמן שאליה מתייחסת ההגדרה ועוד (Kowalski, Giumetti, Schroeder, & Lattanner, 2014).

הגדרת בריונות ברשת שעומדת בבסיס המחקר הנוכחי היא שימוש באמצעי תקשורת אלקטרוניים (כגון דוא"ל, בלוג, 'וואטס-אפ', 'פייסבוק') כדי לפגוע באדם או בקבוצה של אנשים (Bhat, 2008; Kowalski et al., 2014; Patchin & Hinduja, 2012). בריונות זו מקבלת צורות שונות ומתנהלת במישורים שונים כגון מריבות ברשת, הטרדה (לדוגמה: שליחת הודעות מטרידות לאדם), הפצת מידע שהושג מאחרים ושיתופו בלי הסכמת הפרט, התחזות לאחרים ברשת, איומים על אחרים ושליחת תמונות אינטימיות של אחרים ללא הסכמתם (Kowalski et al., 2014).

שכיחות המעורבות של ילדים ובני נוער בבריונות ברשת נעה בדרך כלל בין 10% עד 35% (Kowalski et al., 2014). שונות גדולה זו מיוחסת בין השאר להבדלים בהגדרות ובשיטות שבהן משתמשים למדידת התופעה (Mitchell et al., 2015). במחקר רחב-הקף בקרב 4,441 מתבגרים מ-33 בתי ספר בארצות-הברית נמצא, ש-11.2% מהמשתתפים דיווחו שנקטו בריונות ברשת כלפי אדם אחר בחודש האחרון. שיעור גבוה יותר דווח במחקרם של היימן, אולניק-שמש ועדן (2014) שנערך בקרב 1,094 תלמידים יהודים, מ-18 בתי ספר ברחבי הארץ. במחקר זה נמצא ש-17% מהתלמידים דיווחו שהיו מעורבים בבריונות ברשת כלפי אחרים ו-20% מהמשתתפים דיווחו שנפגעו מבריונות ברשת. שיעור דומה של נפגעים מבריונות ברשת (17%) דיווחו בני נוער בארצות-הברית (Mitchell et al., 2015).

את הממדים הרחבים של התופעה אפשר לייחס למאפייניה המיוחדים של הטכנולוגיה האלקטרונית, המאפשרת אופנים רבים של ניצול המכשירים האלקטרוניים לצורך הטרדות ומעשי בריונות. בין מאפיינים אלה: אנונימיות של המטרידים, חוסר פיקוח, 'התכונה הנגיפית' – האפשרות לשלוח תכנים פוגעים או משפילים למספר עצום של אנשים בזמן קצר מאוד – והנגישות של המכשירים האלקטרוניים, המאפשרת להטריד ולפגוע באחרים בכל רגע ללא הגבלה וכמעט בכל מקום (Hinduja & Patchin, 2009; Holloway, Green, & Livingstone, 2013; Malamuth, Linz, & Yao, 2005).

בריונות ברשת עשויה להיראות פחות מאיימת מהאלימות המסורתית כי הבריונים אינם יכולים להשתמש באמצעים פיזיים, כגון: טון מאיים או יתרון בגודל. כמו כן, ההטרדה אינה כוללת אקטים אלימים פיזית (Wolak, Mitchell, & Finkelhor, 2007).

בריונות ברשת בקרב בני נוער עוברי חוק, המטופלים בשירות המבחן לנוער

אולם, מהספרות עולה גם עמדה הפוכה: מעורבות של בני נוער בכריונות ברשת כנפגעים או כתוקפים משפיעה על רווחתם של הצעירים אולי אף יותר מהאלימות המסורתית (Floros, Siomos, Fisoun, Dafouli, & Geroukalis, 2013; Mishna, 2009; Mishna, Saini & Solomon, 2009; Khoury-Kassabri, Gadalla, & Daciuk, 2011). תלמידים שנפגעו מכריונות ברשת דיווחו על תחושת עצב, דאגה, פחד ואי-יכולת להתרכז בבית הספר. חלקם דיווחו על קשיים חברתיים, שימוש באלכוהול וסמים והפרעות אכילה. לצעירים שנפגעו היו סיכויים גבוהים יותר להיות מושעים או מרותקים, לנשור מבית הספר, ואף לקחת נשק לבית הספר. לעומת זאת, צעירים שהיו מעורבים בכריונות ברשת כתוקפים, היו בסיכון גבוה יותר להיות מעורבים בעבירות על החוק ובבעיות הקשורות בכריונות פיזית (Aoyama, 2010). למרות ממדיה הרחבים של תופעת הכריונות ברשת, עדיין אין מודל תיאורטי אחד להסבר תופעה זו (Bossler & Holt, 2009; Low & Espelage, 2013). חוקרים בתחום מציעים את תיאוריית הפעולות השגרתיות, המתייחסת לתחום הפשיעה, הכריונות והאלימות, כתיאוריה שעשויה לשפוך אור על תופעת מעורבותם של ילדים ובני נוער בכריונות ברשת.

התייחסות תיאורטית לתופעת הכריונות ברשת: תיאוריית הפעילות השגרתית (Routine Activities Theory)

כהן ופילסון (Cohen & Felson, 1979), בתיאוריית הפעילות השגרתית, הניחו שההזדמנות לפשיעה מעוצבת באמצעות התכנסות בזמן ובמקום של שלושה גורמים: פוגעים בעלי הנעה, קורבן מתאים והעדר פיקוח יעיל. כלומר, במקומות שבהם יש פוגעים בעלי הנעה, יש קורבנות מתאימים אך אין פיקוח יעיל, צפויים להיות שיעורי פשיעה גבוהים.

על פי גרבוסקי (Grabosky, 2001) חלק ניכר מן הפשיעה המתרחשת דרך מחשבים שונה מהפשיעה בעולם 'האמתי' רק במונחים של מיקום. ההזדמנויות לביצוע פשעים או להתנהגות אלימה ברשת מתרחבות עם התרחבות הנגישות למחשבים ולתקשורת אלקטרונית. תיאוריה זו, אשר נעשה בה שימוש להסבר פשיעה בעולם האמתי ופשיעה באמצעות מחשבים, יכולה לסייע בהבנת מעורבותם של בני נוער בכריונות ברשת.

כאמור, המצב בעולם הווירטואלי הוא שבדרך כלל אין בו פיקוח יעיל. בוסלר והולט (Bossler & Holt, 2009) מתייחסים אל פיקוח יעיל כאל פיקוח של מבוגרים, ובעיקר של הורים. לאור זמינותה של טכנולוגיית המרשתת כמעט בכל מקום,

ולאור השימוש הרחב שעושים ילדים ובני נוער בטלפונים החכמים, יכולת ההורים לפקח על ילדיהם מוגבלת למדי. דבר זה מאפשר את קיומו של אחד התנאים הנדרשים לקיום פשיעה על פי התיאוריה. בהעדר פיקוח אפקטיבי, ולאור מאפייניה של הרשת האלקטרונית, המספקת תקשורת עם אנשים רבים, היא מזמנת לפוגעים פוטנציאלים קורבנות רבים, שכלפיהם הם יכולים להפנות את התנהגותם האלימה.

ההבדל הברור ביותר בין רוב צורות הבריונות לבין בריונות ברשת הוא המרחק הפיזי הקיים במרחב הווירטואלי בין התוקף לנפגע הפוטנציאלי. תיאוריית הפעילות השגרתית מתייחסת לקרבה הפיזית של הקורבן לתוקף בעל הנעה כיוצרת הזדמנות לפשיעה אלימה. לכן, כאשר מתייחסים לבריונות ברשת מזווית ראייה זו, חשוב לבדוק אם הקורבנות הפוטנציאליים נמצאים בקרבה וירטואלית לתוקף, כלומר באלו אתרים הם משתמשים ומהן פעולותיהם במחשב (Bossler & Holt, 2009). אתרים בולטים שיכולים לשמש לבריונות ברשת הם: דוא"ל, חדרי צ'ט, רשתות חברתיות דוגמת 'פייסבוק' ועוד (Hinduja & Patchin, 2009). כאשר בני הנוער מבלים זמן רב בעיסוק בפעולות חברתיות ברשת, נוצרות הזדמנויות רבות יותר לתקשורת חיובית עם אחרים (Twyman, Saylor, 2010). (Taylor, & Comeaux, 2010).

גורמי הסיכון לאלימות מסורתית ולבריונות ברשת בקרב בני הנוער

מעורבות באלימות מסורתית כגורם סיכון למעורבות בבריונות ברשת

ספרות המחקר רואה קשר בין סוגי הבריונות (ברשת וב'מציאות'). אמנם אי אפשר עדיין לקבוע אם האלימות המסורתית גורמת למעורבות בבריונות ברשת, אולם יש קשר ברור בין קורבנות ותוקפנות מחוץ לרשת ובעולם הווירטואלי (Kowalski et al., 2014; Mishna & Van Wert, 2015). כלומר, דפוסי הבריונות ברשת דומים במידה רבה לדפוסי הבריונות במציאות ומובילים למסקנה כי מה שקורה ברשת יכול לגלוש לחיים במציאות ולהפך (טרבלוס, היימן ואולניק-שמס, 2011; Twyman et al., 2010). מחקרים מצאו כי מתבגרים שדיווחו על התנהגות אלימה כלפי אחרים נמצאו בסיכון של פי 2.5 להתנהג בבריונות גם ברשת. ממצא זה נכון גם לגבי קורבנות. קורבנות במציאות היו בסיכון גבוה יותר להיות קורבנות ברשת (טרבלוס ועמיתים, 2011; Zhou et al., 2013; Steffgen & Konig, 2009; Hinduja & Patchin, 2008, 2010). בנוסף, על פי הספרות גם קורבנות לאלימות מסורתית נוטים להיות בריונים ברשת (Steffgen & Konig, 2009; Ybarra & Mitchell, 2004).

הרגלי השימוש של בני הנוער במרשתת כגורם סיכון למעורבות בבריונות ברשת מחקרים מראים שהרגלי השימוש של בני הנוער במרשתת, כגון: משך הזמן שהם משתמשים ברשת, מיקום פיזי של המחשב, זירות הגלישה (סוגי אתרים שאליהם בני הנוער נכנסים), פיקוח (האם יש או אין פיקוח של ההורים), שימוש בסיסמאות ועוד, קשורים למעורבותם בבריונות ברשת כקורבנות, כתוקפים או כתוקפים-קורבנות (Hinduja & Patchin, 2008; Twyman et al., 2010; Ybarra & Mitchell, 2007; Zhou et al., 2013).

משנה ועמיתיה (Mishna et al., 2011) מצאו במחקר שנערך בקנדה וכלל מדגם של 2,186 תלמידי בית ספר, כי באופן מובהק תלמידים שהיו מעורבים בבריונות ברשת כקורבנות, תוקפים או תוקפים-קורבנות, נהגו להשתמש במחשב שעות רבות יותר ביום, וכן מסרו את הסיסמה שלהם לחברים. מחקרם של זו ועמיתים (Zhou et al., 2013) מצא כי נערים שמשתמשים יותר זמן במחשב, שיש להם גישה למרשתת בחדרם הפרטי ושמשתמשים בהודעות מידיעות במרשתת, נמצאו בסיכון גבוה יותר למעורבות בבריונות ברשת הן כתוקפים והן כקורבנות. וולאק ועמיתים (Wolak et al., 2007) מצאו כי מתבגרים שהיו קורבנות להטרדות ברשת של מכרים או זרים, עסקו יותר באינטראקציות חברתיות ברשת, כגון צ'טים, הודעות ובלוגים. מגמה דומה עלתה ממחקרם של סטקסרווד, אולפסון וליווינגסטון (Staksrud, Ólafsson, & Livingstone, 2013) שנערך על מדגם מייצג של 1,000 בני נוער בגילים 12–16, בכל אחת מ-25 מדינות באירופה שלקחו חלק במחקר. הממצאים הצביעו על כך שנערים שהיו פעילים יותר ברשתות חברתיות היו חשופים באופן מובהק יותר מאחרים להתנהגות מסכנת ברשת, שכללה קורבנות לבריונות ברשת, חשיפה לתכנים מיניים ועוד.

משתנים פסיכולוגיים כגורמי סיכון למעורבות בבריונות ברשת

כמה מחקרים בדקו את הקשר בין משתנים פסיכולוגיים לבין מעורבותם של בני הנוער בבריונות. אימפולסיביות והערכה עצמית עולים בספרות כקשורים לבריונות ברשת (Hinduja & Patchin, 2010; Steffgen & Konig, 2009).

נמצא שמעורבותם של ילדים בבריונות מושפעת ממידת התנהגותם בצורה אימפולסיבית (Floros et al., 2013; Moffitt, 1993; Vitulano, Fite, & Rather, 2010). וויטסיד ולינס (Whiteside & Lynam, 2001) הגדירו ארבע תכונות אישיות שמובילות להתנהגות אימפולסיבית: דחיפות (הנטייה לחוות דחפים חזקים, בדרך כלל בתנאי השפעה שלילית), העדר תכנון (הנטייה שלא לחשוב על תוצאות המעשה לפני שעושים אותו), חוסר התמדה (אי יכולת להישאר מרוכז במטרה אם היא משעממת או קשה) וחיפוש ריגושים (הנטייה ליהנות ולחפש ריגושים וחוויות חדשות, מסוכנות או לא מסוכנות). על פי הספרות, משתנה זה רלוונטי לבריונות בני נוער

ברשת. בהט (Bhat, 2008) טוענת שאימפולסיביות היא גורם התורם לכריונות ברשת בקרב תלמידים. לדעתה מתבגרים עשויים לפעול מבלי להבין לאשורן את ההשלכות של מעשיהם על עצמם ועל הקורבנות. אימפולסיביות עשויה להתבטא בפעולות פוגעניות ברשת שנעשות כדי לנקום במישהו או להשיב על עלבון אמתי או מדומה שחוו המתבגרים. משתנה זה מאוד רלוונטי למחקר בקרב נערים המעורבים בהתנהגות עבריינית, לאור ממצאים המעידים על רמת אימפולסיביות גבוהה בקרב נערים המופנים לשירות המבחן לנוער (כאהן-סטרבצ'ינסקי ולוי, 2011).

הערכה עצמית היא הביטוי של הרגשת הפרט כלפי עצמו על פי סטנדרטים שהוא קובע לעצמו (Rosenberg, 1965). הספרות העוסקת באלימות מסורתית בקרב מתבגרים תמימת דעים לגבי הקשר בין קורבנות לבין הערכה עצמית נמוכה. עם זאת, ממצאי המחקרים על הקשר בין תוקפנות לבין הערכה עצמית נמוכה אינם עקביים (Bushman & Baumeister, 1998; Donnellan, Trezesniewski, Robins, Moffit, & Caspi, 2005; Hinduja & Patchin, 2008). הספרות העוסקת בכריונות ברשת העלתה ממצאים שונים. אויאמה (Aoyama, 2010) טוען שלכריונים ברשת, כמו לקורבנות ברשת, יש הערכה עצמית נמוכה. מחקרם של הינדוג'יה ופטישין (Hinduja & Patchin, 2010) בחן את היחסים בין התנסות תלמידים בכריונות ברשת ובין רמת ההערכה העצמית שלהם. על פי ממצאי המחקר תלמידים שהיו מעורבים בכריונות ברשת כתוקפים או כקורבנות, נמצאו בעלי הערכה עצמית נמוכה באופן מובהק לעומת תלמידים שהיו להם מעט התנסויות בכריונות ברשת, או שלא התנסו בכך כלל. לעומת זאת, מחקרם של סטיקה, רוג'ירי, אלסקר ופרן (Sticca, Ruggieri, Alsaker, & Perren, 2013) לא מצא קשר בין הערכה עצמית לבין מעורבות בכריונות ברשת בקרב תלמידים.

השערות המחקר

1. ימצא קשר חיובי בין דיווח הנערים על מעורבות באלימות מסורתית כתוקף או כקורבן לבין דיווח על מעורבות בכריונות ברשת כתוקף או כקורבן.
2. ימצא קשר חיובי בין משך השימוש במחשב לבין מעורבות בכריונות ברשת.
3. נערים שמשתמשים במחשב בחדר פרטי, ונערים שאינם שומרים על פרטיות המידע שלהם (מוסרים את סיסמאותיהם וכדומה), ידווחו על מעורבות בכריונות ברשת יותר מנערים שמשתמשים במחשב במרחב המשותף בכיתם ונערים ששומרים על פרטיות המידע שלהם.
4. ימצא קשר בין סוגי האתרים שבהם גולשים נערים לבין מעורבותם בכריונות ברשת; נערים שגולשים יותר באתרים המאפשרים תקשורת עם אחרים (כגון: פייסבוק וחדרי צ'ט) יהיו מעורבים בכריונות ברשת יותר מנערים שמשתמשים פחות באתרים אלו.

בריונות ברשת בקרב בני נוער עוברי חוק, המטופלים בשירות המבחן לנוער

5. יימצא קשר חיובי בין רמת האימפולסיביות לבין דיווח על מעורבות בכריונות ברשת כתוקפים.

6. יימצא קשר שלילי בין מידת ההערכה עצמית לבין מעורבות בכריונות ברשת כתוקף או כקורבן.

המחקר

אוכלוסיית המחקר והמדגם

באוכלוסיית המחקר נכללו נערים עוברי חוק הנמצאים בטיפול שירות המבחן לנוער ושוהים בקהילה (ולא במוסדות חסות הנוער או בפנימיות שאגף ילד ונוער מפקח עליהן). המדגם במחקר הנוכחי כלל 95 נערים המטופלים ביחידת הטו"ש (טיפול ושיקום) של שירות המבחן.

הנערים נבחרו בדגימת נוחות. נעשתה פנייה לכלל קציני המבחן בשירות המבחן בחמשת המחוזות בארץ (צפון, דרום, מרכז, תל-אביב-יפו וירושלים) והם התבקשו לחלק שאלונים לנערים שבטיפולם, אשר מתאימים לאוכלוסיית המחקר ואשר יסכימו לקחת חלק במחקר. כל נער שהביע נכונות להשתתף במחקר והוריו הביעו את הסכמתם לכך, קיבל שאלון אנונימי לדיווח עצמי, והתבקש למלא אותו ולהחזירו במעטפה סגורה.

הליך המחקר

ועדת האתיקה האוניברסיטאית של המחברים והנהלת שירות המבחן לנוער אישרו את הצעת המחקר.

על פי החלטת הנהלת שירות המבחן לנוער, לא הסתפקנו בהסכמה סבילה של הורי הנערים. לאחר שנערים נתנו את הסכמתם לקחת חלק במחקר, טילפנו קציני המבחן המטופלים להורי הנערים, הסבירו להם על המחקר וביקשו את אישורם להשתתפות ילדיהם. רק נער שגם הוא וגם אחד מהוריו לפחות הביעו הסכמה לקחת חלק במחקר, קיבל שאלון.

השאלונים שימשו לצרכי המחקר בלבד, והוקפד על שמירת סודיות מוחלטת ואנונימיות המשתתפים. את השאלונים העבירו לנערים קציני המבחן המטופלים. קציני המבחן ביקשו את הסכמתם של הנערים למילוי השאלון והבהירו להם שאי הסכמה להשתתף במחקר לא תשפיע על המשך הטיפול שלהם בשירות המבחן. הנערים מילאו את השאלונים בפרטיות (ללא נוכחות קצין המבחן) והשאירו אותם (ללא פרטים מזהים) במעטפה סגורה.

כלי המחקר

המשתנה התלוי

בריונות ברשת נבדקה באמצעות כלי שנעשה בו שימוש במחקר של משנה ועמיתיה (Mishna et al., 2011) בקרב בני נוער בקנדה. הכלי תורגם לעברית לצורך המחקר הנוכחי ונבדק בתרגום חוזר לאנגלית. נעשה שימוש בכלי הכולל סדרה של שמונה פריטים על תוקפנות ברשת ($\alpha = 0.67$) ושמונה פריטים על קורבנות ברשת, שהמהימנות הפנימית שלהם הייתה נמוכה יחסית ($\alpha = 0.58$). התשובות נעות על פני סולם בן חמש דרגות (1 – אף פעם; 5 – כל יום). הנער התבקש לציין אם עשה פעולות מסוימות או אם עשו לו אותן בשלושת החודשים האחרונים. דוגמאות: מישו פרסם עליך הערות פוגעות או מרושעות במרשתת; פרסמתי הערות פוגעות או מרושעות במרשתת על מישו; מישו הפיץ שמועות עליך במרשתת; הפצתי שמועות על מישו במרשתת.

המדדים המסכמים של קורבנות ושל תוקפנות ברשת מורכבים מסכום הפעמים שבהן נער ענה שנפגע או פגע לפחות פעם אחת, בכל אחד משמונת הפריטים.

המשתנים הבלתי תלויים

מעורבות באלימות מסורתית נבדקה במחקר הנוכחי באמצעות שאלון שפיתח במקור בנבנישתי (2003). בשאלון זה נעשה שימוש במחקרים ארציים וכן במחקר בקרב בני נוער המטופלים בשירות המבחן (Khoury-Kassabri, Sharvet et al., 2009) והוא נחשב מהימן ותקף (Benbenishty & Astor, 2005).

בשאלון סדרה של שמונה פריטים על מעורבות באלימות מסורתית כתוקף וסדרה של שמונה פריטים על מעורבות באלימות מסורתית כקורבן. התשובות נעות על פני סולם בן שלוש דרגות (1 – אף פעם; 2 – פעם או פעמיים; 3 – שלוש פעמים או יותר). יש לציין כי במחקר הנוכחי נבנו המדדים על סמך שבעה פריטים, ללא הפריט המתיחס לפגיעה באמצעות אבן או חפץ, זאת מאחר שפריט זה פגע במהימנות הפנימית של המדדים.

על פי החלוקה שהציע מחבר הכלי (בנבנישתי, 2003), האלימות המסורתית הורכבה משני ממדים. הממד הראשון, אלימות מסורתית מתונה, כלל שלושה פריטים: אלימות, קורבנות מילולית, או ונדליזם (קורבנות – $\alpha = 0.67$; תוקפנות – $\alpha = 0.72$). לדוגמה: בשלושת החודשים האחרונים לעגת לנער, העלבת אותו או השפלת אותו במילים; בשלושת החודשים האחרונים נער לעג לך, העליב אותך או השפיל אותך במילים.

הממד השני הוא אלימות מסורתית חמורה, ובכללה אלימות פיזית, קורבנות פיזית או איומים בסכין (קורבנות – $\alpha = 0.66$; תוקפנות – $\alpha = 0.74$). לדוגמה: בשלושת החודשים האחרונים הרבצת לאדם אחר; בשלושת החודשים האחרונים נער אחר תפס ודחף אותך בכוונה או הרכיץ לך.

המדד המסכם של שימוש באלימות מסורתית מתונה וחמורה, מורכב מממוצע התשובות של הנער לפריטים השייכים לכל אחד מעולמות תוכן אלו. הרגלי השימוש באמצעים הטכנולוגיים נבדקו באמצעות כלי שנעשה בו שימוש במחקרן של משנה ועמיתיה (Mishna et al., 2011). הכלי תורגם לעברית לצורך מחקר זה ונבדק בתרגום חוזר. בכלי שבע שאלות: כמה מחשבים יש בבית שלך? (התשובות נעות על פני סולם בן ארבע דרגות, 1 – אין; 4 – שלושה מחשבים או יותר); כמה שעות ביום אתה משתמש במחשב? (1 – כלל לא משתמש; 4 – שלוש-ארבע שעות או יותר); איפה נמצא המחשב שאתה משתמש בו רוב הזמן? (בחדר הפרטי שלי או של חבר; במקום ציבורי בבית שלי או של חבר; בבית הספר או במקום אחר); באלו אתרים אתה מבקר? (שש תשובות אפשריות, כגון: רשתות חברתיות, חדרי צ'ט, אתרי ספורט ועוד); האם אתה נותן את הסיסמאות שלך במרשתת לחברים? (1 – בכלל לא; 3 – תמיד).

אימפולסיביות נבדקה באמצעות שאלון בן 4 פריטים, שבו נעשה שימוש בסקר 'Teen Conflict Survey' (Bosworth & Espelage, 1995) ($\alpha = 0.66$). הפריטים מודדים את שכיחות ההתנהגויות האימפולסיביות. הנבדקים מתבקשים לציין באיזו תכיפות הם מבצעים התנהגויות אימפולסיביות מסוימות. התשובות נעות על פני סולם בן חמש דרגות (1 – לעולם לא; 5 – תמיד). בכלי היגדים כגון: קשה לי לשבת רגוע ולא לעשות כלום; אני מתחיל דברים אבל קשה לי לסיים אותם. במחקר הנוכחי הורכב המדד המסכם של אימפולסיביות מממוצע התשובות של הנער לארבעת הפריטים.

הערכה עצמית נבדקה באמצעות שאלון הערכה עצמית שפיתח במקור רוזנברג (Rosenberg, 1965) ($\alpha = 0.76$). נעשה בו שימוש במחקרים נוספים, ביניהם מחקרם של הינדוג'ה ופטשין (Hinduja & Patchin, 2010) שבדק בריונות ברשת והערכה עצמית בקרב תלמידי חטיבת ביניים בארצות-הברית. את השאלון תרגם לעברית כהן (1981). במחקר הנוכחי נבחרה גרסה של שאלון זה שנעשתה לו התאמה למחקרים בקרב בני נוער, ונעשה בו שימוש במחקרם של דוידזון-ערד וקליין (Davidson-Arad & Klein, 2011) בקרב בני נוער בישראל. בשאלון עשרה פריטים כגון: אני מרגיש שאני אדם בעל ערך, לפחות כמו האחרים; באופן כללי, אני מרוצה מעצמי. התשובות נעות על פני סולם בן ארבע דרגות (1 – מאוד לא מסכים; 4 – מסכים מאוד). במחקר הנוכחי מורכב המדד של הערכה עצמית מממוצע התשובות של הנער לעשרת הפריטים.

משתנים דמוגרפיים

הנבדקים התבקשו לציין את גילם, את השכלת ההורים (1 – השכלה יסודית, 5 – תואר ראשון או יותר), ואת המצב הכלכלי של המשפחה (1 – טוב מאוד, 5 – קשה). המצב

החברתי-כלכלי של משפחות הנערים נמדד באמצעות חישוב ממוצע ציוני התקן של שלושת המשתנים: השכלת האם, השכלת האב והמצב הכלכלי של המשפחה.

ניתוח הנתונים

בשלב הראשון בוצעה סטטיסטיקה תיאורית כדי לתאר את שכיחויות המשתנה התלוי והמשתנים הבלתי תלויים ואת מאפייני הרקע של הנערים.

בשלב השני נבדק קשר דו-משתני באמצעות מבחן פירסון בין המשתנה התלוי (בריונות ברשת) לבין המשתנים הבלתי תלויים (אלימות מסורתית, אימפולסיביות, הערכה עצמית, מספר המחשבים בבית, שעות השימוש במחשב, מצב חברתי-כלכלי וגיל). כמו כן, באמצעות מבחני t למדגמים בלתי-תלויים נבחנו ההבדלים בין קבוצות במידת מעורבותם של הנערים בבריונות ברשת: נערים המשתמשים במחשב במקום פרטי לעומת המשתמשים במקום ציבורי, נערים שמוסרים סיסמאות לאחרים לעומת השומרים על פרטיות המידע. בנוסף, נערכה השוואה בין קבוצות לפי סוג האתרים שבהם גולשים הנערים, לדוגמה: נערים הגולשים ברשתות החברתיות לעומת נערים שאינם גולשים ברשתות החברתיות.

בשלב השלישי בוצעו שתי גרסיות היררכיות רב-משתניות לניבוי מעורבות הנערים בבריונות ברשת כתוקפים וכקורבנות. תחילה שלטנו במשתנה קורבנות לבריונות ברשת אם המנובא היה תוקפנות ברשת, ולחילופין כאשר ניבאנו קורבנות; אחר כך הוכנסו המאפיינים האישיים והאישיותיים של הנער – גיל ואימפולסיביות; בהמשך הוכנסו למודל המשתנים של מעורבות באלימות מסורתית מתונה וחמורה כקורבן; ולבסוף הוכנסו למודל המשתנים של מעורבות באלימות מסורתית מתונה וחמורה כתוקף.

בניתוח הדו-משתני וברגרסיה השתמשנו במשתנה המנורמל של בריונות וקורבנות ברשת. הנרמול נערך באמצעות שימוש בשורש ריבועי ($\sqrt{-2}$) של המשתנה, כיוון שהמשתנה בריונות וקורבנות ברשת לא התפלג נורמלית.

ממצאים

מעורבות בבריונות ברשת כתוקפים וכקורבנות

לוח 1 מציג את התפלגות תשובות הנערים על תוקפנותם ברשת ולקורבנות שחו ברשת. אשר לקורבנות ברשת, האחוז הגבוה ביותר של נערים, 18.9%, דיווחו כי נפגעו לפחות פעם אחת ממישהו שהתחזה אליהם ברשת. 13.8% דיווחו כי נפגעו לפחות פעם

בריונות ברשת בקרב בני נוער עוברי חוק, המטופלים בשירות המבחן לנוער

אחת מאיומים בהודעות טקסט בטלפון הסלולרי. 62.1% מהנערים דיווחו שלא היו קורבנות ברשת לאף אחת מההתנהגויות שנבחנו. לעומת זאת, 24.2% מהנערים היו קורבנות ברשת להתנהגות אחת ו-13.7% מהנערים היו קורבנות ברשת לשתי התנהגויות או יותר.

אשר לביצוע בריונות ברשת (כתוקפים), האחוז הגבוה ביותר של נערים, 15.8%, דיווחו כי פגעו באחרים לפחות פעם אחת על ידי אימים בהודעת טקסט בטלפון הסלולרי. במחקר נמצא ש-75.8% מהנערים לא היו מעורבים כתוקפים ברשת באף אחת מההתנהגויות שנבחנו. לעומת זאת, 24.2% מהנערים דיווחו כי השתמשו לפחות בסוג אחד של בריונות ברשת כלפי אחר.

לוח 1: מעורבות הנערים בבריונות ברשת כתוקפים וכקורבנות לפחות פעם אחת (N=95)

תוקפים	קורבנות	בשלושת החודשים האחרונים
7.4	9.5	1. פרסום הערות פוגעות או מרושעות במרשתת
6.3	5.3	2. פרסום תמונה פוגעת או מעליבית במרשתת
1.1	1.1	3. פרסום סרט וידאו רע או פוגע במרשתת
.0	.0	4. יצירת דף מרשתת רע או פוגע
2.1	7.4	5. הפצת שמועות במרשתת
15.8	13.8	6. אימים לפגוע באמצעות מסרון (sms) בטלפון הסלולרי
7.4	6.3	7. אימים לפגוע במרשתת
3.2	18.9	8. התחזות במרשתת ופעולה באופן פוגעני

הרגלי הגלישה של הנערים ברשת

לוח 2 מציג את הרגלי השימוש של הנערים ברשת. ממנו עולה כי לרוב המכריע של הנערים יש לפחות מחשב אחד בבית (93.6%). מרבית הנערים דיווחו כי הם משתמשים במחשב. כשני שלישים מהנערים דיווחו כי הם משתמשים במחשב לפחות שעתים ביום.

אשר לזירת הגלישה, מרבית הנערים דיווחו כי הם משתמשים רוב הזמן במחשב שנמצא בחדר השינה הפרטי שלהם (66%). הנערים התבקשו לציין אתרים שהם מבקרים בהם ורובם המכריע דיווחו על שימוש ברשתות החברתיות (74.7%). אשר לשמירת הפרטיות של הסיסמאות, 77.2% מהנערים דיווחו כי אינם מוסרים את הסיסמאות שלהם במרשתת לחברים.

לוח 2: דפוסי גלישה: תדירות, זירה, אתרי גלישה (N=95)

דפוס גלישה	N	%
מספר המחשבים שיש בבית		
איך	6	6.4
מחשב אחד	31	33
2 מחשבים	32	34
3 מחשבים או יותר	25	26.6
כמה שעות ביום אתה משתמש במחשב		
כלל לא משתמש	6	6.4
שעה או פחות	30	31.9
שעתיים	29	30.9
3-4 שעות או יותר	29	30.9
מיקום המחשב שאתה משתמש בו רוב הזמן		
בחדר הפרטי שלי	62	66
במקום ציבורי בבית	15	16
בחדר הפרטי בבית של חבר	4	4.3
במרחב המשותף בבית של חבר	0	0
בבית הספר	1	1.1
במקום אחר	12	12.8
האתרים שמבקרים בהם*		
רשתות חברתיות (כמי 'מייספייס', 'פייסבוק')	71	74.7
חדרי צ'ט	11	11.6
אתרי בידור	18	18.9
אתרי ספורט	28	29.5
אתרי משחקים	13	13.7
אחר	12	12.6
האם אתה מוסר את סיסמאות המרשתת שלך לחברים?		
בכלל לא	71	77.2
מדי פעם	20	21.7
תמיד	1	1.1

* יש יותר מ-100% מאחר שהנבדק יכול לסמן יותר מאפשרות אחת.

מעורבות הנערים באלימות מסורתית

לוח 3 מציג את התפלגות התשובות של הנערים על קורבנות ותוקפנות מסורתית. האלימות המסורתית, כפי שנבדקה במחקר הנוכחי, כוללת שני ממדים: אלימות

בריונות ברשת בקרב בני נוער עוברי חוק, המטופלים בשירות המבחן לנוער

מסורתית מתונה ואלמות מסורתית חמורה. רוב הנערים מדווחים על מעורבות באלמות מסורתית מתונה. 56.8% מהנערים דיווחו כי קיללו נער אחר לפחות פעם אחת, 34.7% דיווחו כי לעגו, העליכו או השפילו נער אחר לפחות פעם אחת ו-30.5% מהנערים איימו על נער אחר לפחות פעם אחת. ההתנהגות הנפוצה ביותר של אלימות מסורתית חמורה הייתה אלימות פיזית (מכות) כלפי נער אחר: 22.1% מהנערים דיווחו כי היו מעורבים בה.

הקורבנות המסורתית כפי שנבדקה במחקר הנוכחי כוללת שני ממדים: קורבנות מסורתית מתונה וקורבנות מסורתית חמורה. רוב הנערים דיווחו על קורבנות לאלימות מסורתית מתונה. 52.1% מהנערים דיווחו כי נער אחר קילל אותם ו-27.4% מהנערים דיווחו כי היו קורבנות ללעג או השפלה מצד נער אחר. ההתנהגות הנפוצה ביותר של אלימות מסורתית חמורה, שאליה נחשפו הנערים כקורבנות, הייתה אלימות פיזית (מכות) — 10.5%.

לוח 3: מעורבות הנערים באלמות מסורתית כקורבנות וכתוקפים לפחות פעם אחת

(N=95)

תוקפים	קורבנות	בשלושת החודשים האחרונים
אלימות מתונה		
30.5	14.7	לאיים בפגיעה או להרביץ
34.7	27.4	ללעוג או להעליב או להשפיל במילים
56.8	52.1	לקלל
10.5	4.2	לפגוע או להשחית או לשבור דברים אישיים בכוונה
אלימות חמורה		
21.1	10.5	לתפוס ולדחוף בכוונה או להרביץ מכות
7.4	6.3	לאיים בסכין (או באולר) ולהראות את הסכין להיות מעורב במכות או בקטטה וכתוצאה מכך להיפצע ולהודק לטיפול רפואי
11.7	7.4	

הקשר בין מעורבות הנערים באלמות מסורתית, לבין אימפולסיביות והערכה עצמית ומעורבותם בבריונות ברשת בחלק זה של הניתוח נבדק מערך הקשרים בין מעורבות הנערים בבריונות ברשת לבין המשתנים הבלתי תלויים: מעורבותם באלמות מסורתית, אימפולסיביות והערכה עצמית.

הממצאים המדווחים בלוח 4 מראים שהשערה לגבי הקשר בין סוגי הבריונות, במציאות וברשת, אוששה בעיקרה. נמצא קשר בין אלימות מסורתית לבין בריונות

ברשת. הממצאים מראים שככל שנערים מעורבים יותר באלימות מסורתית כתוקפים (אלימות חמורה או מתונה), כך הם יותר נפגעים ברשת. בנוסף, נערים שמעורבים יותר באלימות מסורתית כתוקפים וכקורבנות, נוטים יותר להיות תוקפים ברשת. נמצא קשר חיובי ומובהק בין היותו של הנער קורבן לאלימות מסורתית חמורה לבין היותו קורבן לבריונות ברשת. לעומת זאת, קורבנות לאלימות מסורתית מתונה לא נמצאה קשורה באופן מובהק סטטיסטית עם קורבנות ברשת. בנוסף, קשר חיובי מובהק נמצא בין קורבנות ברשת לבין מעורבות בבריונות ברשת כתוקף. כלומר, נערים שמעורבים יותר בבריונות ברשת כתוקפים, נוטים להיות מעורבים יותר גם כקורבנות. אשר למשתנה אימפולסיביות, נמצא קשר חיובי ומובהק סטטיסטית בין אימפולסיביות לבין מעורבות הנער בבריונות ברשת כתוקף אך לא כקורבן. ממצא מעניין בקשר למשתנה אימפולסיביות הוא הקשר שלו עם משתנה בלתי תלוי נוסף – מעורבות באלימות מסורתית. עולה שאימפולסיביות קשורה באופן חיובי ומובהק סטטיסטית עם קורבנות מסורתית (מתונה וחמורה) ועם אלימות מסורתית מתונה. לגבי המשתנה הערכה עצמית, לא נמצא קשר מובהק בין הערכה עצמית לבין מעורבות בבריונות ברשת או באלימות מסורתית.

הקשר בין הרגלי השימוש של הנערים באמצעים הטכנולוגיים ומאפייני הרקע שלהם, לבין מעורבותם בבריונות ברשת בחלק זה של הניתוח נבדק מערך הקשרים בין הרגלי השימוש של הנערים ברשת למעורבותם בבריונות מסוג זה.

בניתוח הנתונים נמצא כי יש הבדל מובהק בין נערים שמשתמשים במחשב במקום פרטי (בחדר הפרטי או בחדר פרטי בבית של חבר) לעומת נערים שמשתמשים במחשב במקום ציבורי (מרחב משותף בבית, בית ספר) במידת מעורבותם בבריונות ברשת כקורבנות [$t(39.65) = 2.49, p = 0.02$] כלומר, נערים שמשתמשים במחשב במקום פרטי [$M = 0.52, SD = 0.60$], דיווחו יותר שנפגעו מאשר נערים שמשתמשים במחשב במקום ציבורי [$M = 0.19, SD = 0.40$]. לא נמצא הבדל מובהק בין נערים שמשתמשים במחשב במקום פרטי לעומת מקום ציבורי במידת מעורבותם בבריונות ברשת כתוקפים [$t(80) = 0.65, n.s.$].

בבחינת ההבדל בין נערים ששומרים על פרטיות המידע שלהם לנערים שאינם שומרים על פרטיות המידע, עולה כי שלא כמשוער, לא נמצא הבדל מובהק בין נערים ששומרים את הסיסמאות שלהם לאחרים לבין נערים ששומרים על פרטיות המידע שלהם, מבחינת מעורבותם בבריונות ברשת כקורבנות [$t(90) = 0.23, n.s.$]. לעומת זאת נמצא ההבדל מובהק בין נערים ששומרים על פרטיות המידע שלהם לבין נערים שאינם עושים זאת מבחינת מעורבותם בבריונות ברשת כתוקפים [$t(25.14) = -2.05, p = 0.05$].

לוח 4 : מטריצת מתאמי פירסון בין משתני המחקר

	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	המשתנה							
1												גיל							
2											0.039	מצב הברכה-כלכלי							
3										-0.046	0.137	שעות שימוש במחשב							
4									0.403**	0.394**	0.126	מספר המחשבים בבית							
5								-0.078	-0.018	-0.058	-0.120	הערכה עצמית							
6								-0.339**	0.110	0.088	0.000	אימפולסיביות							
7								0.215*	-0.177	-0.114	0.055	-0.131	-0.034	קורבנות מטורחית המורה					
8								0.426**	0.225*	-0.150	0.140	-0.195	-0.052	קורבנות מטורחית מתונה					
9								0.146	0.343**	0.189	-0.004	0.046	0.007	-0.053	-0.096	אלימות מטורחית המורה			
10								0.552**	0.403**	0.171	0.379**	-0.116	0.116	-0.010	-0.053	אלימות מטורחית מתונה			
11								0.300**	0.379**	0.221**	0.259*	0.202*	-0.043	0.085	0.006	-0.053	0.035	ברשת ברשת	
12								0.341**	0.285*	0.224*	0.153	0.221*	0.105	0.016	0.009	0.028	0.059	-0.045	קורבנות ברשת

* p < 0.05   ** p < 0.01

בריונות ברשת כקרב בני נוער עוברי חוק, המטופלים בשירות המבחן לנוער

כלומר, הממצאים שהתקבלו מראים שדווקא נערים שאינם מוסרים את סיסמאותיהם לאחרים [M = 0.62, SD = 0.80] מעורבים יותר בכריונות ברשת כתוקפים לעומת נערים שמוסרים סיסמאות לאחרים [M = 0.25, SD = 0.52].

בבדיקת סוגי האתרים בהם משתמשים הנערים, לא נמצא הבדל מובהק בין נערים שמבקרים באתרים ברשת לעומת נערים שאינם מבקרים בהם, מבחינת מידת מעורבותם בכריונות ברשת כתוקפים וכקורבנות: רשתות חברתיות (כגון: 'פייסבוק' ו'מייספייס') (קורבנות [t(50.89) = 1.45, n.s.], תוקפנות [t(54.25) = 1.32, n.s.]; חדרי צ'ט (קורבנות [t(93) = 0.95, n.s.], תוקפנות [t(93) = 1.04, n.s.]; אתרי ספורט (קורבנות [t(93) = 0.20, n.s.], תוקפנות [t(41.19) = 1.55, n.s.]; ואתרי משחקים (קורבנות [t(93) = 0.85, n.s.], תוקפנות [t(93) = 0.82, n.s.]).

מהממצאים בלוח 4 עולה שאין קשר מובהק סטטיסטית בין משך השימוש במחשב ביום ומספר המחשבים בבית לבין מעורבות בכריונות ברשת. כן עולה מהממצאים בלוח 4 שאין קשר מובהק בין גיל הנערים והמצב החברתי-כלכלי של משפחותיהם לבין מעורבותם בכריונות ברשת.

תרומתם של מאפיינים אישיים ומעורבות באלמנות מסורתית לניבוי מעורבות הנערים בכריונות ברשת בחלק זה של הניתוח נעשתה רגרסיה היררכית רב-משתנית לניבוי מעורבות בכריונות ברשת כתוקף (לוח 5) וכקורבן (לוח 6).

לוח 5: מקדמי הרגרסיה לניבוי מעורבות בכריונות ברשת (כתוקף)
באמצעות המשתנים הבלתי תלויים

צער	מקדמים וטעויות מדגם			מקדמים וטעויות מדגם			Δ^2
	בצעד שהמשתנה הוכנס			בצעד האחרון			
	B	SE	β	B	SE	β	
1 קורבנות ברשת	.304	.095	.319**	.225	.096	.237*	0.102**
2 גיל	.022	.049	.046	.038	.047	.0078	0.029
אימפולסיביות	.109	.066	.164	.060	.069	.0089	
3 קורבנות מסורתית מתונה	.171	.197	.095	.187	.207	.104	0.033
קורבנות מסורתית חמורה	.311	.267	.129	.103	.280	.043	
4 אלימות מסורתית מתונה				-.013	.184	-.010	0.07*
אלימות מסורתית חמורה				.494	.210	.294*	

* p < 0.05   ** p < 0.01

בריונות ברשת בקרב בני נוער עוברי חוק, המטופלים בשירות המבחן לנוער

מניתוח הרגרסיה עולה כי מעורבות הנער באלימות מסורתית חמורה קשורה באופן חיובי ומובהק למעורבותו בכריונות ברשת כתוקף, לאחר שליטה במשתנים האחרים. כלומר, נמצא שככל שהנער מעורב יותר באלימות מסורתית חמורה, כך הוא גם יותר מעורב בתוקפנות ברשת. הוספת המשתנה אלימות מסורתית חמורה למודל הרגרסיה בצעד הרביעי הוסיפה 7.0% לשונות המוסברת במעורבות בכריונות ברשת, תוספת שהייתה מובהקת. כמו כן, בניתוח הרגרסיה עלה כי גם לקורבנות ברשת היה אפקט מובהק, כלומר נערים שמעורבים בכריונות ברשת כקורבנות, יהיו מעורבים יותר בכריונות ברשת גם כתוקפים. בסך הכול הסבירו כל משתני הרגרסיה יחד 23.4% מהשונות במעורבות הנער בכריונות ברשת כתוקף. מהממצאים בלוח 6 עולה כי המשתנים הבלתי תלויים שהוכנסו למודל לא עמדו בקשרים מובהקים עם מעורבות בני הנוער בקורבנות ברשת, מעבר למשתנה מעורבותו של הנער בכריונות ברשת כתוקף, כפי שדווח לעיל. עם זאת, מעורבות הנער באלימות מסורתית מתונה הייתה קרובה למובהקות בניבוי קורבנות לכריונות ברשת ($p = .09$). כל משתני הרגרסיה יחד הסבירו 15.5% מהשונות במעורבות הנער בכריונות ברשת כקורבן.

לוח 6: מקדמי הרגרסיה לניבוי מעורבות בכריונות ברשת (כקורבן) באמצעות המשתנים הבלתי תלויים

צעד	מקדמים וטעויות מדגם			מקדמים וטעויות מדגם			Δ^2
	בצעד שהמשתנה הוכנס			בצעד האחרון			
	B	SE	β	B	SE	β	
1 קורבנות ברשת	.335	.108	.319**	.274	.117	.261*	0.102**
2 גיל	0.29	0.052	00.56	-.023	.052	-.044	0.003
אימפולסיביות	.335	00.72	00.10	-.049	.077	-.070	
3 קורבנות מסורתית מתונה	-.063	.212	-.034	-.205	.228	-.109	0.016
קורבנות מסורתית חמורה	-.355	.288	.141	.432	.305	.171	
4 אלימות מסורתית מתונה				.340	.200	.236	0.034
אלימות מסורתית חמורה				-.075	.238	-.042	

* $p < 0.05$ ** $p < 0.01$

דיון

השימוש במרשתת ובתקשורת המקוונת מספק לבני הנוער הזדמנויות חסרות תקדים ליצירת קשרים חברתיים, ללמידה, לגילוי עצמי, למעורבות חברתית, לקבלת עזרה ועוד

Blais, Craig, Pepler, & Connolly, 2008; Kraut et al., 2002; McKenna et al.,) עולים חששות לגבי מידת הבטיחות בשימוש במרשתת והסכנות שבשימוש והסכנות שבו, כגון: חשיפתם של בני הנוער לתכנים מסוכנים ואסורים, הטרדות, בריונות ברשת ועוד (Boyd, 2014; Livingstone & Haddon, 2012; Mishna & Van Wert, 2015; Ólafsson, Livingstone, & Haddon, 2013).

המחקר הנוכחי מתמקד במעורבותם של בני נוער המטופלים בשירות המבחן לנוער בישראל בבריונות ברשת ובוחר גורמי סיכון הקשורים למעורבות בסוג זה של בריונות. זהו המחקר הראשון מסוגו שנערך בקרב בני נוער המעורבים בהתנהגות עבריינית ומתמקד בנושא הבריונות ברשת בקרבם.

במחקר השתתפו 95 נערים מחמשת המחוזות של שירות המבחן לנוער בארץ. ממוצע גילם היה 16.7. 93.6% מהם דיווחו כי יש להם לפחות מחשב אחד בבית. כ-66% דיווחו כי הם משתמשים במחשב לפחות שעתיים ביום. נתונים אלה עולים בקנה אחד עם מחקרים אחרים בארץ ובעולם, המראים דפוס שימוש תדיר וגבוה יחסית של בני הנוער במחשב ובמרשתת – סקר משרד התמ"ת (רפאלי, אריאל וכצמן, 2009), והסקר האירופי לשימוש בני נוער במרשתת (Livingstone & Haddon, 2012; Ólafsson et al., 2013).

ממצאי המחקר הנוכחי עולה שנערים עם רקע עברייני מעורבים יותר מנערים אחרים בארץ ובעולם בבריונות ברשת ומחוצה לה. במחקר הנוכחי דיווחו כרבע מהמשתתפים שהיו מעורבים בבריונות ברשת כתוקפים וכ-40% דיווחו שהיו קורבנות לבריונות ברשת. כאמור, במחקרים שנערכו בארץ נמצאו שיעורים נמוכים יותר של מעורבות נערים בבריונות ברשת לעומת השיעורים שדיווחו הנערים. כך במחקרם של היימן ועמיתים (2014) בקרב תלמידי בתי ספר בישראל נמצא שכ-17% מהתלמידים היו מעורבים בבריונות ברשת, וחמישית מהם היו קורבנות לבריונות ברשת (ראו גם טרבלוס ועמיתים, 2011). מגמה דומה נמצאה במחקרם של מישנה ועמיתיה (Mishna et al., 2011) בקרב תלמידים בבתי ספר בקנדה. ממצאי מחקר זה עלה שכ-8% מהתלמידים דיווחו שהיו תוקפים ברשת וכרבע מהם דיווחו על קורבנות לבריונות ברשת (ראו גם: Mitchell et al., 2015; Wolak et al., 2007; Ybarra & Mitchell, 2007).

פערים במידת מעורבותם של בני נוער עם רקע עברייני בבריונות לעומת נערים אחרים מתגלים גם בהקשר של מעורבות באלימות מסורתית. כך נמצא במחקר הנוכחי שכ-15% מהנערים דיווחו שמישהו איים שיפגע בהם וכ-30% דיווחו שהם עצמם איימו על אדם אחר. שיעורים אלו גבוהים בהרבה ממה שעלה במחקרים בקרב תלמידי בתי ספר, שם כ-7% מהתלמידים דיווחו שהיו קורבנות להתנהגות מעין זו (הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, 2014), ו-22.1% מתלמידי חטיבות הביניים והתיכון דיווחו שאיימו לפגוע בתלמיד אחר (Khoury-Kassabri, Astor & Benbenisty, 2009).

הסבר אפשרי לאחוזי המעורבות הגבוהים יחסית של בני הנוער שהשתתפו במחקר הנוכחי בבריונות ברשת ובאלימות מסורתית, טמון בכך שמחקרים מעטים בלבד נערכו בקרב אוכלוסייה זו, ומרבית הידע בתחום מבוסס על סקרים ומחקרים בקרב תלמידי בתי ספר. כמו כן, בני הנוער המטופלים בשירות המבחן הגיעו לשירות לאחר שעברו על החוק והופנו אליו על ידי המשטרה או בתי המשפט. מאפיינים אלו מעלים את מידת מסוכנותם למעורבות בבריונות על כל סוגיה.

באופן עקבי עם ממצאי מחקרים בקרב תלמידים בבתי ספר, נמצא במחקר הנוכחי שתופעת הבריונות ברשת נפוצה בקרב נערים עוברי חוק בשיעורים נמוכים משיעורי האלימות המסורתית (Mishna et al., 2011; Mishna & Van Wert, 2015; Mitchell et al., 2015; Robers, Zhang, & Truman, 2010; Ybarra, Mitchell, & Espelage, 2012). ממצאים אלו מחזקים את הטענות שהעלו חוקרים על 'הפניקה המוסרית' שהתפתחה בנוגע לשימוש של ילדים ובני נוער ברשת המקוונת. פניקה מוסרית היא תגובה מופרזת לבעיה חברתית מסוימת, ובדרך כלל תגובה כזאת היא מוטה ולא רציונלית (Cohen, 2002). לרוב היא מתפתחת בתקופות של שינוי חברתי, שמביא עמו שינויים בדפוסי חיים חשובים (Ajzenstadt, 2009; Goode & Ben-Yehuda, 2010).

המרשתת היא אחד השינויים המרכזיים של העשורים האחרונים בדפוסי חייהם של אנשים בכלל ובני נוער בפרט. בנושא השימוש במרשתת התפתחה פניקה מוסרית שהזירה שהמעבר מהזירה 'האמתית' או הפיזית של חייהם של בני הנוער לזירה החדשה והבלתי מבוקרת תסכן את ביטחונם ורווחתם. ממצאי המחקר הנוכחי מספקים עדות מסוימת לטענות על הפניקה המוסרית שהתפתחה בקשר לסכנות המרשתת לעומת התמודדות של ילדים ובני נוער בחיים 'האמתיים'. אמנם בני הנוער מעורבים בשיעורים לא מבוטלים בבריונות ברשת, אולם שיעורי מעורבותם באלימות המסורתית, במרחבים מרכזיים בחייהם כמו בית הספר, גבוהים בהרבה.

חשוב לציין שאין האמור בא להמעיט מהשלכותיה השליליות של הבריונות ברשת על בני הנוער, אלא קורא להתייחסות ביקורתית לפרסומים ולדיווחים על מקומה של הרשת המקוונת בחייהם של ילדים ובני נוער.

בריונות ברשת ואלימות מסורתית

הממצאים החשובים ביותר במחקר הנוכחי מצביעים על קשר בין מעורבות הנערים באלימות מסורתית לבין מעורבות בבריונות ברשת. קשר כזה נמצא גם במחקרים רבים שנעשו בעולם ובארץ (טרבלוס ועמיתים, 2011; ; Hinduja & Patchin, 2008, 2009; ; Mishna & Van-Wert, 2015; Steffgen & Konig, 2009; Zhou et al., 2013).

במחקר הנוכחי נמצא קשר חיובי מובהק בין מעורבות באלימות מסורתית (חמורה ומתונה) הן כתוקף והן כקורבן, לבין מעורבות בבריונות ברשת כתוקף. מניתוח

הגרסיה ולאחר שליטה במשתנים האחרים, נמצא כי מעורבות הנער באלימות מסורתית חמורה נמצאה מנבא יחיד מובהק למעורבות בכריונות ברשת כתוקף. כלומר, ככל שהנער מעורב יותר באלימות מסורתית חמורה כתוקף, כך הוא גם יותר תוקף ברשת. ממצאים אלה עולים בקנה אחד עם ממצאי מחקרים אחרים בתחום, שמצאו כי מתבגרים אשר דיווחו על התנהגות אלימה כלפי אחרים, היו גם מעורבים יותר בכריונות ברשת כתוקפים (Erdur-Baker, 2010; Hinduja & Patchin, 2009; Raskauskas & Stoltz, 2007; Steffgen & Konig, 2009; Twyman et al., 2010). תיאוריית הפעולות השגרתיות יכולה לספק הסבר לממצאים המצביעים על כך שתוקפים במציאות נוטים להיות גם תוקפים ברשת. תיאוריה זו מתמקדת בהזדמנויות לפשיעה ובהתנסות של שלושה גורמים: תוקף בעל הנעה, קורבן, והעדר פיקוח יעיל. לפי התיאוריה, חלק ניכר מן הפשיעה והכריונות המתרחשים דרך מחשבים שונה מהפשיעה והכריונות בעולם 'האמתי' רק במונחים של מיקום (Grabosky, 2001). הרשת, שיש בה קורבנות פוטנציאליים זמינים והעדר פיקוח (בעיקר הורי), מאפשרת לתוקפים בעלי הנעה לממש את נטייתם האלימה. לכן אנו מוצאים קשר בין הכריונות שהם מפגינים בבית הספר לבין הכריונות שהם מפגינים ברשת. הסבר דומה בהקשר זה העלה אולויוס (Olweus, 2013). לדבריו הכריונות ברשת היא ערוץ נוסף שבו נערים אלימים מבטאים את התנהגותם האלימה.

אשר לקורבנות ברשת, המחקר הנוכחי מצא קשר חיובי בין דיווח הנערים על מעורבות באלימות מסורתית חמורה ומתונה כתוקף לבין קורבנות ברשת: תוקפים במציאות נוטים להיות יותר קורבנות ברשת. ממצא זה עולה בקנה אחד עם ממצאי מחקרים אחרים שנעשו בתחום (Twyman et al., 2010; Vandenbosch & Van Cleemput, 2008). הסבר מעניין שעלה בעניין זה הוא שנערים שהיו חשופים לאלימות מסורתית, משתמשים בכריונות ברשת כדרך 'להחזיר' לפוגעים בהם (Heirman & Walrave, 2008; Vazsonyi, Machackova, Sevcikova, Smahel, & Cerna, 2012). במחקר בקרב 149 סטודנטים מגרמניה דיווחו משתתפים שהיו קורבנות לאלימות מסורתית כי חיפשו ברשת את הפוגעים וכיוונו אליהם את בריונותם כדי לנקום על הפגיעה בהם (König, Gollwitzer, & Steffgen, 2010).

מאפייני השימוש ברשת ובריונות בני נוער ברשת

בנוסף למעורבות באלימות המסורתית, בחן המחקר הנוכחי גם את מאפייני השימוש של הנערים ברשת והקשר שלהם למעורבות בכריונות ברשת. נמצא שנערים שמשתמשים במחשב במקום פרטי (כגון בחדרם הפרטי), דיווחו על היותם יותר מעורבים בכריונות ברשת כקורבנות. ממצא זה עולה בקנה אחד עם מחקרים אחרים שנעשו בעולם (Senguptaa & Chaudhurib, 2010; Zhou et al., 2013).

ממצאים אלו יכולים להיות מוסברים על פי תיאוריית הפעולות השגרתיות. בעולם הווירטואלי נוצר בדרך כלל מצב שבו אין פיקוח יעיל. אחד האלמנטים שתורמים להעדר פיקוח אפקטיבי הוא התרחבות טכנולוגיית המרשתת וזמינותה כמעט בכל מקום. ילדים ובני נוער משתמשים הרבה בטלפונים חכמים, באייפונים, במחשבים ניידים ונייחים הנמצאים בחזריהם והם יכולים לגלוש בהם בפרטיות וללא חשש מפיקוח (Hinduja & Patchin, 2009). הנערים שגולשים ברשת ללא פיקוח חשופים יותר לסיכון להיפגע, ואכן על פי המחקר הנוכחי הם נפגעים יותר מבריונות ברשת. המחקר הנוכחי בדק אם יש הבדל במידת המעורבות ברשת בין נערים שמוסרים את סיסמאותיהם לאחרים לבין נערים ששומרים על פרטיות המידע שלהם. לא נמצא הבדל מובהק בין שתי הקבוצות. לעומת זאת, נמצא שנערים שאינם מוסרים את סיסמאותיהם לאחרים ושומרים על פרטיות המידע, מעורבים יותר בבריונות ברשת כתוקפים. ממצא זה הפוך לממצאי מחקרים אחרים שנעשו בעולם (Mishna et al., 2011; Sengupta & Chaudhurib, 2010).

ייתכן שממצא זה יכול להיות מובן על רקע מאפייני הנערים ביחידת הטיפול של שירות המבחן, אשר נבחרו לקחת חלק במחקר הנוכחי. נערים אלה 'מנוסים' יותר בהליך הפלילי ונפגשו עם משטרה ובתי משפט, ולכן סביר שהם מקפידים יותר על שמירת פרטיות המידע שלהם כדי שלא להיתפס בעבירות בשנית. זאת לעומת הנערים שנבדקו במחקרים אחרים, שהיו תלמידי בתי ספר, ולא התנסו בקשר עם גורמי אכיפת החוק.

מאפיינים פסיכולוגיים: אימפולסיביות והערכה עצמית, ובריונות ברשת

ממצאי המחקר הנוכחי מצביעים על קשר חיובי בין מידת האימפולסיביות של הנער לבין מעורבותו בבריונות ברשת כתוקף ומעורבותו באלימות מסורתית מתונה. מרכיביה של תכונת האימפולסיביות, כמו פעולה ללא מחשבה תחילה, גחמות רגעיות ואי שיקול דעת לגבי השלכות ההתנהגות, עלולות להגביר את המעורבות בבריונות ברשת (Bhat, 2008; Kowalski et al., 2014). תכונות אלו חשובות בהקשר של העולם המקוון, בגלל האפשרות להגיב מיד ובקלות, ללא איפוק ושיקול דעת. מכאן, נערים אימפולסיביים מאוד ייתו יותר להגיב ברשת באופן חסר איפוק ותוקפני כלפי אחרים, מאשר נערים אימפולסיביים פחות.

כמו תוקפנות ברשת, מרכיביה של האימפולסיביות עשויים לאפיין גם אלימות מסורתית מתונה (כגון איומים, קללות, וונדליזם) ובכך להצביע על הדמיון בין שני סוגי האלימות. בספרות מחולקת האלימות בדרך כלל לשני סוגים: אלימות תגובתית, שנחשבת לאימפולסיבית, רגשית ו'חמומת מוח', ואלימות מתוכננת ואינסטרומנטלית (Babcock, 2009; Ramirez & Andreu, 2006). ייתכן שחלוקה זו מאפשרת להבין את הקשר בין האלימות המסורתית המתונה לאימפולסיביות, שכן התנהגויות של בריונות

מתונה, כמו בריונות ברשת, יכולות להתרחש בקלות ובאופן מידי, מתוך כעס רגעי וללא מחשבה תחילה. לעומתן, אלימות מסורתית חמורה, למשל אלימות שכוללת שימוש בנשק קר או אלימות שמובילה לפציעה, עשויה להתאים יותר לסיווג של אלימות אינסטרומנטלית, שיש לתכנן מראש. בכך היא שונה מהבריונות ברשת. יש מקום להמשיך ולבחון במחקרי המשך את הקשר בין אימפולסיביות וסוגי הבריונות וכן את ההסבר המוצע כאן.

ממצא מעניין שעלה במחקר הנוכחי, הוא קשר חיובי מובהק בין אימפולסיביות לבין קורבנות לאלימות מסורתית מתונה וחמורה. מחקרים נוספים העלו ממצאים דומים, הקושרים בין אימפולסיביות לבין קורבנות מסורתית (Crick & Bigbee, 1998; Dempsey, Fireman, & Wang, 2006; Unnever, 2005). אפשר להסביר את הקשר בין קורבנות מסורתית לאימפולסיביות בכך שלקורבנות ממושכת עשויות להיות השלכות, וביניהן יכולת שליטה וויסות רגשי נמוך, וכתוצאה מכך התנהגות אימפולסיבית. או לחלופין, לעובדה שתגובות שמאפיינות אימפולסיביות, כגון 'בכיינות', 'התנהגות תינוקית', הופכות את המתבגרים המגיבים כך לפגיעים יותר ולמטרות לתוקפנות מצד קבוצת השווים (Dempsey et al., 2006).

שלא כהשערת המחקר, לא נמצא במחקר הנוכחי קשר בין רמת ההערכה העצמית שדיווחו הנערים לבין מעורבותם בבריונות ברשת או באלימות מסורתית כתוקפים או כקורבנות. ממצאים אלה מנוגדים לממצאי המחקר של הינדוג'ה ופטשין (Hinduja & Patchin, 2010), אשר מצאו שמתבגרים שהיו מעורבים בבריונות ברשת כתוקפים או כקורבנות היו באופן מובהק בעלי הערכה עצמית נמוכה לעומת מתבגרים שלא היו מעורבים כלל בבריונות ברשת. ממצאי המחקר שלנו דומים לממצאי המחקר של סטיקה ועמיתים (Sticca et al., 2013) שלא מצאו קשר בין המשתנים.

מגבלות המחקר

המחקר הנוכחי הוא המחקר הראשון שבחן את מעורבותם של בני נוער עוברי חוק בבריונות ברשת ואת המשתנים הקשורים למעורבות כזו. עם זאת, למחקר כמה מגבלות וחשוב להיות מודעים אליהן ולהקדיש להן תשומת לב במחקרים עתידיים. כלי המדידה ששימשו במחקר הנוכחי מבוססים על שאלונים לדיווח עצמי, ולא בוצעה מדידה באמצעים נוספים. לכן לא היה אפשר לאמת את הנתונים על ידי הצלבת מידע עם מקורות נוספים. דיווח עצמי עלול להשפיע על המהימנות ועל התוקף של הכלים, בגלל רצייה חברתית. הקושי עשוי להיות גדול יותר כיוון שמדובר בנערים שהופנו לשירות המבחן שהוא שירות סמכותי, האמון בין היתר על המלצות למשטרה לעניין העמדה לדין ולבית המשפט לעניין העונש. כדי להתמודד עם מגבלה זו, הובטחו לנבדקים סודיות ואנונימיות. כמו כן, המחקר נערך בקרב נערים ביחידת הטיפול

והשיקום של שירות המבחן, כלומר נערים המטופלים בשירות כבר תקופה ארוכה ואינם חדשים במערכת, ומכירים את השירות ואת קציני המבחן שלהם. זאת כדי להקל על המשתתפים לתת אמון ולענות בכנות. בנוסף, הנבדקים לא מסרו את השאלון הממלא ביד לקציני המבחן, אלא הניחו אותו במעטפה סגורה במזכירות השירות, והוא הועבר במרוכז עם שאלונים נוספים מאותו מחוז.

שיטת הדגימה במחקר הנוכחי הייתה דגימת נוחות, שאינה דגימה הסתברותית. למרות יתרונותיו של מדגם הנוחות שמגדיל את הנגישות של החוקרים לאוכלוסייה, חסרונו בכך שאינו מייצג, אי אפשר לחשב את טעות הדגימה ולכן אין אפשרות להכליל את ממצאי המחקר על כלל הנערים המטופלים בשירות המבחן. המדגם במחקר הנוכחי היה קטן למדי וייתכן שמיעוט הקשרים הסטטיסטיים המובהקים שנמצאו קשור למגבלה זו. רצוי להמשיך לחקור נושא זה על מדגם רחב יותר מאוכלוסייה זו של נערים עוברי חוק.

המחקר הנוכחי מתבסס על סקר רוחב בנקודת זמן אחת, המאפשר לבחון קשר בין משתנים, אך אי אפשר להסיק על קשרים סיבתיים בין המשתנה התלוי והמשתנים הבלתי תלויים על סמך תוצאותיו.

הנבדקים במחקר הנוכחי הם נערים עוברי חוק המטופלים בשירות המבחן לנוער. אלה המאופיינים בנסיבות חיים מגבירות סיכון מסוגים שונים ובהתנהגות מנוגדת לחוק. כמו כן, רבים מהנערים המופנים לשירות, ובמיוחד ליחידת הטו"ש, שנבחרה להשתתף בשל הטיפול ארוך-הטווח בצו בית המשפט שהיא מעניקה לנערים, לומדים במסגרות לימוד אלטרנטיביות ולא בבתי ספר עיוניים (כאהן-סטרבצ'ינסקי ולוי, 2011). אוכלוסייה זו קשה ומורכבת יותר למחקר לעומת אוכלוסייה נורמטיבית של תלמידי בתי ספר, שנבדקו בכל המחקרים שסקרנו במאמר זה וכמעט בכל המחקרים שנעשו בארץ ובעולם. ייתכן שעל רקע זה אפשר להבין גם את הפערים במהימנות השאלונים שנמצאו בחלק מן הכלים לעומת מחקרים אחרים. לדוגמה: במחקר הנוכחי, בבדיקת המשתנה קורבנות ברשת, נמצאה אלפא של קרונבאך נמוכה יחסית למחקרים קודמים שהשתמשו בכלי ($\alpha = 0.58$). בשאר השאלונים אשר בדקו את המשתנים האחרים, נבדקה המהימנות הפנימית וערכי המדד אלפא של קרונבאך הצביעו על מהימנות פנימית סבירה.

במחקר הנוכחי נעשה שימוש במספר רב של משתנים בלתי תלויים להסבר מעורבותם של בני נוער בכריונות ברשת הן כקורבנות והן כתוקפים. מעט מאוד משתנים מאלו שנבחנו במחקר נמצאו בקשר סטטיסטי מובהק עם מעורבות בכריונות ברשת. במחקרי המשך יש מקום להוסיף משתנים המתייחסים להיבטים משפחתיים (כמו פיקוח הורי), שכונתיים (כמו בריונות בשכונה), והיבטים לגבי מאפייני העבירה שבגינה הופנה הנער לשירות, משך הזמן שהוא מטופל בשירות המבחן ועוד, בניסיון להבין טוב יותר את גורמי הסיכון והחוסן למעורבות בני נוער עוברי חוק בכריונות ברשת.

תרומת המחקר והשלכות למחקר עתידי, למדיניות ולפרקטיקה

למרות המגבלות שהוצגו לעיל, המחקר הנוכחי יכול לתרום לפרקטיקה בתחום הטיפול בבני נוער עוברי חוק. תופעת הבריונות ברשת החלה להיחקר בשנים האחרונות. ייחודו של המחקר הנוכחי בהיותו המחקר הראשון שבחן מעורבות בבריונות ברשת בקרב נערים עוברי חוק המטופלים בשירות המבחן לנוער בישראל. המחקר מספק בסיס נתונים ראשוני על מעורבותם של נערים אלה בבריונות כזו כתוקפים וכקורבנות, ובדק את גורמי הסיכון הקשורים למעורבות בבריונות מסוג זה. מחקר זה יכול לשמש בסיס למחקרים נוספים בתחום בעתיד.

ממצאי המחקר הנוכחי, המעידים על מעורבות נערים עוברי חוק בבריונות ברשת בשיעורים גבוהים ועל קשר בין אלימות מסורתית לבריונות ברשת, יכולים לסייע בבניית תוכניות טיפול הולמות גם לבריונות ברשת. לדוגמה: כיום פועלות בשירותי המבחן קבוצות טיפוליות של נערים שביצעו עבירות בריונות (Khoury-Kassabri et al., 2009). הקבוצות עוסקות בסוגים שונים של בריונות: בריונות מילולית, בריונות פיזית, בריונות רגשית וונדליזם. אולם אין בהן התייחסות לבריונות ברשת. ממצאי המחקר הנוכחי מלמדים כי כרבע מהנערים מעורבים בבריונות ברשת כתוקפים, ורבים יותר נפגעים מבריונות מסוג זה. מכאן שרצוי לחשוב על מענים טיפוליים בתוך הקבוצות ומחוצה להן גם לסוג זה של תוקפנות, ולתת מענה מלא יותר לצרכי נערים המטופלים בשירות המבחן.

בתחום הפרקטיקה, ממצא חשוב נוסף לקציני המבחן, המלווים ומדריכים את הורי הנערים מטופלי השירות, הוא מאפייני השימוש במחשב של הנערים והקשר למעורבות שלהם בבריונות ברשת. יותר משליש מהנערים דיווחו שנפגעו ברשת. כמו כן, הממצאים העלו כי נערים שמשתמשים במחשב במקום פרטי דיווחו כי הם מעורבים בבריונות ברשת יותר כקורבנות. בהדרכות הורים שמקיימים קציני מבחן (בקשר פרטי ובמסגרת קבוצות הורים שמתקיימות בשירות), חשוב להביא למודעות ההורים נתונים אלה, בעיקר על רקע התרחבות התופעה של מחשבים הנמצאים בחדרים הפרטיים של המתבגרים והעדר פיקוח הורי על השימוש במחשב (Hinduja & Patchin, 2009).

אף על פי שאחוזי המעורבות של המשתתפים בבריונות ברשת נמצאו גבוהים, נמצא שאחוזי המעורבות שלהם באלימות מסורתית גבוהים יותר. ממצאים אלה מחזקים את הצורך בהמשך ההתערבויות הטיפוליות המתאימות לנערים המטופלים בשירות בתחום של אלימות מסורתית ושליטה בכעסים, ויש להמשיך ולפתח תוכניות נוספות בתחום.

בתחום המדיניות, ממצאי המחקר הנוכחי מחדדים את ההבנה כי חשוב להעלות את המודעות לתופעת הבריונות ברשת בקרב קציני המבחן, הנערים והוריהם, מסגרות הלימוד ומסגרות חסות הנוער, העובדות בשיתוף פעולה עם שירות המבחן. ממצאי

בריונות ברשת בקרב בני נוער עוברי חוק, המטופלים בשירות המבחן לנוער

המחקר יכולים לשמש את אנשי המקצוע בהקניית ידע וכלים להתמודדות עם גורמי הסיכון למעורבות הנערים בכריונות ברשת. הדבר חשוב בעיקר על רקע הנוזקים המתוארים בספרות המקצועית, הנגרמים בשל מעורבות בכריונות ברשת.

מקורות

- בנבשתי, ר. (2003). אלימות במערכת החינוך בישראל, תשס"ב: דוח ממצאים מסכם. בית הספר לעבודה סוציאלית, האוניברסיטה העברית בירושלים.
- ברק, א. (2006). הפסיכולוגיה של ה"כאילו" ו. פנים, 37, 48–58.
- היימן, ט., אולניק-שמש, ד. ועדן, ס. (2014). אלימות ופגיעות ברשת האינטרנט: מאפיינים, דפוסים, גורמי סיכון וגורמים מגנים בקרב ילדים ובני נוער. דוח מחקר למשרד החינוך.
- הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך (2014). מיצ"ב תשע"ד, מדדי יעילות וצמיחה בית-ספרית. ירושלים: משרד החינוך.
- טרבלוס, ת., היימן, ט. ואולניק-שמש, ד. (2011). אלימות באינטרנט מול אלימות פנים-אל-פנים בקרב בני נוער. האוניברסיטה הפתוחה.
- כאהן-סטרבצ'ינסקי, ג. ולוי, ד. (2011). מאפיינים וצרכים של הקטינים המטופלים בשירות המבחן לנוער. ירושלים: מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל.
- כהן, ר. (1981). השפעת הסביבה בה חי מתבגר על הערך העצמי. עבודת מוסמך בעבודה סוציאלית. אוניברסיטת חיפה.
- רפאלי, ש. אריאל, י. וכצמן, מ. (2009). נוער מקוון: דפוסי שימוש וקנייה באינטרנט. ירושלים: משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה, מנהל מחקר וכלכלה.
- Ajzenstadt, M. (2009). Moral panic and neo-liberalism. *British Journal Criminology*, 49, 68–87. doi: 10.1093/bjc/azn067
- Amichai-Hamburg, Y. (2005). Personality and the internet. In Y. Amichai-Hamburg (Ed.), *The social net: Human behavior in cyberspace* (pp. 27–55). New York, NY: Oxford University Press.
- Aoyama, I. (2010). *Cyber bullying: What are the psychological profiles of bullies, victims and bully-victims?* Unpublished doctoral dissertation, University of Baylor, Texas.
- Babcock, J. (2009). Proactive and reactive violence among intimate partner violent men diagnosed with antisocial and borderline personality disorder. *Journal of Family Violence*, 24, 607–617. doi: 10.1007/s10896-009-9259-y
- Barak, A., & Bloch, N. (2006). Factors related to perceived helpfulness in supporting highly distressed individuals through an online support chat. *Cyber Psychology & Behavior*, 9, 60–68. doi:10.1089/cpb.2006.9.60
- Barak, A., & Hen, L. (2008). Exposure in cyberspace as means of enhancing psychological assessment. In A. Barak (Ed.), *Psychological aspects of cyberspace: Theory, research, applications* (pp. 129–162). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Benbenishty, R., & Astor, R. A. (2005). *School violence in context: Culture, neighborhood, family, school, and gender*. New York, NY: Oxford University Press.

- Bhat, C. S. (2008). Cyber bullying: Overview and strategies for school counsellors, guidance officers, and all school personnel. *Australian Journal of Guidance and Counseling, 18*, 53-66. doi: 10.1375/ajgc.18.1.53
- Blais, J., Craig, W. M., Pepler, D. J., & Connolly, J. (2008). Adolescents online: The importance of Internet activity choices to salient relationship. *Journal of Youth and Adolescence, 37*(5), 49-58. doi: 10.1007/s 10964-007-9262-7
- Bosworth, K., & Espelage, D. (1995). *Teen conflict survey*. Bloomington IN: Center for Adolescent Studies.
- Bossler, A., & Holt, T. (2009). On-line activities, guardianship and malware infection: An examination of routine activities theory. *International Journal of Cyber Criminology, 3*, 400-420.
- Boyd, D. (2014). *It's complicated: The social lives of networked teens*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Bushman, B., & Baumeister, R. (1998). Threatened egotism, narcissism, self-esteem, and direct and displaced aggression: Does self-love or self-hate lead to violence? *Journal of Personality and Social Psychology, 75*, 219-229. doi: 10.1037/0022-3514.75.1.219
- Cohen, L., & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review, 44*, 588-608. Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/2094589>
- Cohen, S. (2002). *Folk devils and moral panics. The creation of mods and rockers* (3rd ed.). London, England: Routledge.
- Crick, N., & Bigbee, M. (1998). Relational and overt forms of peer victimization: A multi-informant approach. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 66*, 337-347. doi: 10.1037/0022-006X.66.2.337
- David-Ferdon, C., & Feldman-Hertz, M. (2007). Electronic media, violence, and adolescents: An emerging public health problem. *Journal of Adolescent Health, S1-S5*. doi:10.1016/j.jadohealth.2007.08.020
- Davidson-Arad, B., & Klein, A. (2011). Comparative well-being of Israeli youngsters in residential care with and without siblings. *Children and Youth Services Review, 33*, 2159-2152. doi:10.1016/j.chilyouth.2011.06.022
- Dempsey, J. P., Fireman, G. D., & Wang, E. (2006). Transitioning out of peer victimization in school children: Gender and behavioral characteristics. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 28*, 273-282. doi: 10.1007/s10862-005-9014-5
- Donnellan, M. B., Trezesniewski, K. H., Robins, R. W., Moffit, T. E., & Caspi, A. (2005). Low self-esteem is related to aggression, antisocial behavior and delinquency. *Psychological Science, 328-335*. doi: 10.1111/j.0956-7976.2005.01535
- Erdur-Baker, O. (2010). Cyberbullying and its correlation to traditional bullying, gender and frequent and risky usage of internet mediated communication tools. *New Media & Society, 12*, 109-125. doi: 10.1177/1461444809341260
- Floros, G. D., Siomos, K. E., Fisoun, V., Dafouli, E., & Geroukalis, D. (2013). Adolescent online cyberbullying in Greece: The impact of parental online security practices, bonding, and online impulsiveness. *Journal of School Health, 83*, 445-453. doi: 10.1111/josh.12049

- Goode, E., & Ben-Yehuda, N. (2010). *Moral panics: The social construction of deviance* (3rd ed.). West Sussex, United Kingdom: Wiley-Blackwell.
- Grabosky, P. (2001). Virtual criminality: Old wine in new bottles? *Social and Legal Studies*, 10, 243–249.
- Heirman, W., & Walrave, M. (2008). Assessing concerns and issues about the mediation of technology in cyberbullying. *Cyber Psychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 2(2), 1–12.
- Hinduja, S., & Patchin, J. (2008). Cyber bullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29, 129–156. doi: 10.1080/01639620701457816
- Hinduja, S., & Patchin, J. (2009). *Bullying beyond the schoolyard*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Hinduja, S., & Patchin, J. (2010). Cyber bullying and self-esteem. *Journal of School Health*, 80, 614–621. doi: 10.1111/j.1746-1561.2010.00548
- Holloway, D., Green, L., & Livingstone, S. (2013). *Zero to eight: Young children and their internet use*. London, England: EU Kids online.
- Khoury-Kassabri, M., Astor, R., & Benbenishty, R. (2009). Middle Eastern adolescents' perpetration of school violence against peers and teachers: A cross-cultural and ecological analysis. *Journal of Interpersonal Violence*, 24, 159–182. doi: 10.1177/0886260508315777
- Khoury-Kassabri, M., Sharvet, R., Braver, E., & Livneh, C. (2009). An evaluation of a group treatment program with youth referred to the juvenile probation service because of violent crime. *Research on Social Work Practice*, 20, 403–409. doi: 10.1177/1049731509338935
- König, A., Gollwitzer, M., & Steffgen, G. (2010). Cyberbullying as an act of revenge? *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 20, 210–224. doi: 10.1375/ajgc.20.2.210
- Kowalski, R. M., Giumetti, G. W., Schroeder, A. N., & Lattanner, M. R. (2014). Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Psychological Bulletin*, 140, 1073–1137. doi: 10.1037/a0035618
- Kraut, R., Kiesler, S., Boneva, B., Cummings, J., Henderson, V., & Crawford, A. (2002). Internet paradox revisited. *Journal of Social Issues*, 58, 49–74. doi: 10.1111/1540-4560.00248
- Kraut, R., Patterson, M., Lundmark, V., Kiesler, S., Mukopadhyay, T., & Scherlis, W. (1998). Internet paradox: A social technology that reduces social involvement and psychological well-being? *American Psychologist*, 53, 1017–1031. doi.org/10.1037/0003-066X.53.9.1017
- Livingstone, S., & Haddon, L. (2012). *EU Kids Online II: Enhancing knowledge regarding European children's use, risk and safety online*. London, England: EU Kids Online.
- Low, S., & Espelage, D. (2013). Differentiating cyber bullying perpetration from non-physical bullying: Commonalities across race, individual, and family predictors. *Psychology of Violence*, 3, 39–52. doi: 10.1037/a0030308
- Malamuth, N., Linz, D., & Yao, M. (2005). The internet and aggression: Motivation, disinhibitory, and opportunity aspects. In Y. Amichai-Hamburg (Ed.), *The social net: Human behavior in cyberspace* (pp. 27–55). New York, NY: Oxford University Press.
- McKenna, K. Y., Green, A. S., & Gleason, M. E. (2002). Relationship formation on the

- Internet: What's the big attraction? *Journal of Social Issues*, 58, 9–31. doi: 10.1111/1540-4560.00246
- Mesch, G. S. (2009). Parental mediation, online activity and cyberbullying. *Cyber Psychology & Behaviour*, 12, 387–393. doi: 10.1089/cpb.2009.0068.
- Mesch, G. S. (2012). Technology and youth. *New Directions for Youth Development*, 2012(135), 97–105.
- Mishna, F., Cook, C., Gadalla, T., Daciuk, J., & Solomon, S. (2010). Cyber bullying behaviors among middle and high school students. *American Journal of Orthopsychiatry*, 80, 362–274. doi: 10.1111/j.1939-0025.2010.01040
- Mishna, F., Khoury-Kassabri, M., Gadalla, T. & Daciuk, J. (2011). Risk factors for involvement in cyber bullying: Victims, bullies and bully-victims. *Children and Youth Services Review*, 34, 63–70. doi:10.1016/j.chilyouth.2011.08.032
- Mishna, F., Saini, M., & Solomon, S. (2009). Ongoing and online: Children and youth's perceptions of cyber bullying. *Children and Youth Services Review*, 31, 1222–1228. doi:10.1016/j.chilyouth.2009.05.004
- Mishna, F., & Van Wert, M. (2015). *Bullying in Canada*. New York, NY: Oxford University Press.
- Mitchell, K. J., Jones, L. M., Turner, H. A., Shattuck, A., & Wolak, J. (2015). The role of technology in peer harassment: Does it amplify harm for youth?. *Psychology of Violence*. doi: 10.1037/a0039317
- Moffitt, T. E. (1993). Adolescent limited and life-course persistent anti-social behaviour: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100, 674–701. doi: 10.1037/0033-295X.100.4.674
- Ólafsson, K., Livingstone, S., & Haddon, L. (2013). *Children's use of online technologies in Europe: A review of the European evidence base*. London, England: EU Kids Online.
- Olweus, D. (2013). School bullying: Development and some important challenges. *Annual Review of Clinical Psychology*, 9, 751–780. doi: 10.1146/annurev-clinpsy-050212-185516
- Palfrey, J., & Gasser, U. (2008). *Born digital: Understanding the first generation of digital natives*. New York, NY: Basic Books.
- Patchin, J., & Hinduja, S. (2012). *Cyberbullying prevention and response: Expert perspectives*. New York, NY: Routledge.
- Ramirez, J. M., & Andreu, J. M. (2006). Aggression and some related psychological constructs (anger, hostility, and impulsivity): Some comments from a research project. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 30, 276–291. doi: 10.1016/j.neubiorev.2005.04.015
- Raskauskas, J., & Stoltz, A. D. (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology*, 43, 564–575. doi: 10.1037/0012-1649.43.3.564
- Robers, S., Zhang, J., & Truman, J. (2010). *Indicators of school crime and safety: 2010*. Washington, DC: National Center for Education Statistics.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Senguptaa, A., & Chaudhurib, A. (2010). Are social networking sites a source of online

- harassment? Evidence from survey data. *Children and Youth Services Review*, 33, 284–290. doi:10.1016/j.childyouth.2010.09.011
- Staksrud, E., Ólafsson, K., & Livingstone, S. (2013). Does the use of social networking sites increase childrens risk of harm?. *Computers in Human Behavior*, 29, 40–50. doi: 10.1016/j.chb.2012.05.026
- Steffgen, G., & König, A. (2009). *Cyber bullying: The role of traditional bullying and empathy*. Luxembourg, Belgium: Research Unit INSIDE, L-7201-Walferdange, University of Luxembourg.
- Sticca, F., Ruggieri, S., Alsaker, F., & Perren, S. (2013). Longitudinal risk factors for cyberbullying in adolescence. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 23, 52–67. doi: 10.1002/casp.2136
- Twyman, K., Saylor, C., Taylor, L. A., & Comeaux, C. (2010). Comparing children and adolescents engaged in cyberbullying to matched peers. *Cyber Psychology Behavior and Social Networking*, 13, 195–199. doi: 10.1089/cyber.2009.0137
- Unnever, J. D. (2005). Bullies, aggressive victims, and victims: Are they distinct groups? *Aggressive Behavior*, 31, 153–171. doi: 10.1002/ab.20083
- Vandenbosch, H., & Van Cleemput, K. (2008). Defining cyber bullying: A qualitative research into the perceptions of youngsters. *Cyber Psychology and Behavior*, 11, 499–503. doi: 10.1089/cpb.2007.0042
- Vazsonyi, A. T., Machackova, H., Sevcikova, A., Smahel, D., & Cerna, A. (2012). Cyberbullying in context: Direct and indirect effects by low self-control across 25 European countries. *European Journal of Developmental Psychology*, 9, 210–227. doi:10.1080/17405629.2011.644919.
- Vitulano, M. L., Fite, P., & Rathert, J. (2010). Delinquent peer influence on childhood delinquency: The moderating effect of impulsivity. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 32, 315–322. doi: 10.1007/s10862-009-9160-2
- Whiteside, S. P., & Lynam, D. R. (2001). The five factor model and impulsivity: Using a structural model of personality to understand impulsivity. *Personality and Individual Differences*, 30, 669–689. doi:10.1016/S0191-8869(00)00064-7
- Wolak, J., Mitchell, M. K., & Finkelhor, D. (2007). Does online harassment constitute bullying? An exploration of online harassment by known peers and online-only contacts. *Journal of Adolescent Health*, 41, 51–58. doi: 10.1016/j.jadohealth.2007.08.019
- Ybarra, M., & Mitchell, K. (2004). Online aggressor/targets, aggressors, and targets: A comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 45, 1308–1316. doi: 10.1111/j.1469-7610.2004.00328.
- Ybarra, M., & Mitchell, K. (2007). Prevalence and frequency of internet harassment instigation: Implications for adolescent health. *Journal of Adolescent Health*, 41, 189–195. doi:10.1016/j.jadohealth.2007.03.005
- Ybarra, M., Mitchell, K., & Espelage, D. (2012). Comparisons of bully and unwanted sexual experiences online and offline among a national sample of youth. In Ö. Özdemir (Ed.), *Complementary pediatrics* (pp. 203–216). Retrieved from <http://www.intechopen.com/books/complementary-pediatrics/comparisons-of-bully-and-unwanted-sexual-experiences-online-and-offline-among-a-national-sample-of-y>

ענבר צור, מונא חורי-כסאברי ואפי ברוור

Zhou, Z., Tang, H., Tian, Y., Wei, H., Zhang, F. & Morrison, C. M. (2013). Cyberbullying and its risk factors among Chinese high school students. *School Psychology International*, 34, 630–647. doi: 10.1177/0143034313479692